

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 736.3:27-722(497.4)"11/15"

736.3:27-523.45(497.4)"11/15"

Prejeto: 8. 4. 2023

O uporabi pečatov pri posvetitvah cerkva in oltarjev v srednjem veku na Slovenskem*

JANEZ HÖFLER

zasl. prof. ddr.

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: janez.hoepler@ff.uni-lj.si

Izvleček

Pregled listin, ki so jih izdali posvečevalci cerkva in oltarjev v srednjem veku na Slovenskem, pretežno generalni vikarji oglejskega patriarha ali drugi njegovi pooblaščenici, pokaže razlike pri pečenju. Ugotovljeno je bilo, da so tisti, ki so imeli status generalnega vikarja, listine pečatili s svojim pečatom, medtem ko so jih tisti, ki so bili le sufragani in vizitatorji, pečatili s patriarhovim. Slednji, brez statusa generalnega vikarja, so se v cesarskem delu patriarhata (*a parte Imperii*) pojavili šele v osemdesetih letih 15. stoletja in so sčasoma prevladali. Prvi je bil Peter Carlo, škof škofije Caorle ob severno jadranski obali, ki je v letih 1485, 1486 in 1487 prepotoval Koroško, Kranjsko in Štajersko južno od reke Drave. Sklepamo, da je tako veljalo tudi za pečenje relikvij, ki so jih posvečevalci vstavljali v oltar. Tisti, ki niso imeli statusa generalnega vikarja, so relikvije pečatili s patriarhovim pečatom.

Ključne besede:

Slovenija, oglejski patriarhat, srednji vek, generalni vikarji in vizitatorji, relikvijski pečati, pečenje posvetitvenih listin

Abstract

ON THE USE OF SEALS IN THE DEDICATION OF CHURCHES AND ALTARS IN THE MIDDLE AGES IN SLOVENIA*

An overview of the charters issued by consecrators of churches and altars in the Middle Ages in Slovenia, mainly vicars general of the Patriarch of Aquileia or other of his proxies, shows differences in sealing. It was noted that those who had the status of vicar-general sealed the records with their own seal, while those who were only suffragans and visitors sealed them with that of the patriarch. The latter, without the status of vicar-general, appeared in the imperial part of the patriarchate (*a parte Imperii*) only in the 1480s and eventually prevailed. The first was Pietro Carlo, bishop of Caorle on the northern Adriatic coast, who travelled through Carinthia, Carniola, and Styria south of the Drava River in 1485, 1486, and 1487. We can thus deduce that this also applied to the sealing of the relics that the consecrators placed inside the altar. Those who did not have the status of vicar-general sealed the relics with the patriarch's seal.

Key-words:

Slovenia, patriarchate of Aquileia, Middle Ages, vicars-general and visitors, relic seals, sealing of charters of dedication

* S tem prispevkom podpisani dopolnujem svojo monografijo, posvečeno delovanju oglejskih generalnih vikarjev in drugih patriarhovih pooblaščenec na Slovenskem v poznem srednjem veku; gl. Höfler: *Generalni vikarji* (prva, tiskana izdaja 2018). Za podatke iz biogramov posameznih patriarhov, za katere vira tu ne navajam, gl. v citirani publikaciji priloženo A, str. 99–102

Leta 2009 so med obnovo podružnične cerkve sv. Martina v Žirovnici – pravzaprav v sosednjih Mostah – razdejali izvirno srednjeveško menzo glavnega oltarja. Poseg je bil iz spomeniškovarstvenih razlogov izjemno sporen, a je postregel s presenečenjem: med demoliranjem so našli dva pečata, s katerima so bile zapečateni relikvije, ki sta jih posvečevalca oltarja vnesla v oltarno menzo. Pripadala sta pičenskemu škofu Goteboldu (omenjen leta 1136), generalnemu vikarju patriarha Peregrina I., in oglejskemu patriarhu Janezu Sobieslavu Moravskemu (1387–1394).¹ Kot je podpisanemu znano, so takšne najdbe iz obdobja srednjega veka pri nas izjemno redke. Pomembna je bila najdba pečata enega od obeh pičenskih škofov z imenom Popon (ok. 1185/1187–1202 ali 1214–1220) leta 1964 na Velikih Malencah, ki je dokazovala, da je to nekdanje sporno mejno območje južno od Krke v tem času že sodilo pod oglejskega patriarha in s tem znotraj meja Kranjske.² Drugi takšen primer izvira iz cerkve sv. Trojice v Hrastovljah. Gre za relikvijsko posodico z letnico 1478, zgoraj zapečaten s pečatom pičenskega škofa Paskazija iz Gračišča, in z lističem, ki sporoča, da je ta zadnji dan maja leta 1480 posvetil cerkev in tri oltarje v njej.³ Že leta 1963 so takšen pečat našli na Ravnah na Koroškem, in sicer konovijskega škofa Sebastijana Nascimbena v oltarju na evangelijski strani tamkajšnje podružnične cerkve sv. Antona, a takrat ta najdba ni bila objavljena.⁴ Nascimbena, generalni vikar patriarha Dominika Grimanija, se je v teh krajih po vsej verjetnosti mudil na pozno pomlad ali poleti leta 1498.⁵ V primeru žirovniških pečatov s prvim, Goteboldovim, ni težav. Poleg omembe iz leta 1136, ko se Gotebold pojavi kot priča v potrditveni listini patriarha Peregrina I. za samostan v Možnici,⁶ je znano, da je leta 1142 skupaj s patriarhom Peregrinom posvetil Marijino cerkev na Bitnjah v Bohinju.⁷ S pečatom Janeza Moravskega poltretje stoletje pozneje pa nastopi težava. Smo v drugem obdobju, ko se lahko vprašamo, ali je mogoče, da bi tako velik cerkveni gospod takrat posvetil malo, nepomembno cerkev v zakonitem predelu patriarhata. Morda je prav zaradi tega avtor objave o najdbi teh pečatov sklepal, da cerkve ni posvetil patriarh osebno, marveč njegov generalni vikar Henrik Wildensteinski, sicer tržaški škof, in pri tem uporabil njegov pečat.⁸ Takšno sklepanje se je podpisanemu zaradi omenjenih pečatov pičenskih škofov zdelo nerazumno. Zakaj naj bi Wildensteinski, če je res posvetil cerkev, ne uporabil svojega, ki ga je gotovo imel?⁹ Naknadno se je izkazalo, da je tržaški škof kot posvečevalec cerkva v patriarhatu vsaj v enem dokumentiranem primeru uporabil svoj in ne patriarhov pečat. To se je zgodilo ob posvetitvi cerkve sv. Ruperta v Mačah (Matschach) na Koroškem 17. septembra 1391.¹⁰ V tem primeru sicer ne gre za pečatenje relikvij, vendar se bo v nadaljevanju pokazalo, da je posvečevalec, ki je pečatil posvetitveno listino, s svojim pečatom pečatil tudi relikvijsko posodico, četudi ne z istim.¹¹

¹ Nadrobno poročilo o najdbi Ambrožič: *Cerkveni pečati*, str. 235 in dalje.

² Miklavčič: Premik.

³ Zadnikar: *Hrastovlje*, str. 57 in fotografija na str. 147.

⁴ Skitek: *Guštanj*, str. 245–246.

⁵ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 83.

⁶ Listina 24. september 1136 (po); Kos: *Gradivo*, str. 78–79, št. 129.

⁷ Höfler: *O prvih cerkvah*, str. 217–218.

⁸ Ambrožič: *Cerkveni pečati*, str. 238–239. Zaradi aktualnega dogajanja – priključitev okoliša Rateč iz koroške župnije Marije na Zilji kranjskogorski župniji – naj bi se to zgodilo poleti leta 1390.

⁹ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 11.

¹⁰ Listina z dne 19. septembra 1391 v KLA AUR AT-KLA_418-B-A_563_St; Höfler: *Generalni vikarji*, str. 47; fotografija v https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_563_St/charter (dostop: 2. februar 2024). Cerkev je škof posvetil 17. septembra, 19. septembra pa ji je s to listino, izdano v Beljaku, podelil še odpustke. Pečat je sicer odpadel, vendar je v besedilu zapisano, da je listina pečatena *nostris pontificalis sigilli*.

¹¹ Na notorično vprašanje, ali so posvečevalci pečatili relikvije z istim pečatom kot posvetitvene listine, ni enotnega odgovora. Glede na njuno velikost in središčno upodobitev lahko za

Preden nadaljujemo, se moramo vprašati o okoliščinah, ki bi lahko privedle patriarha Janeza na radovljiški konec. V tem času oglejski patriarhi že dolgo niso prihajali na ozemlje patriarhata zunaj Furlanije in so za pontifikalna opravila, kot je posvečevanje cerkva in oltarjev, pošiljali svoje generalne vikarje. Vendar so se pri nas pojavili, če so čez naše ozemlje potovali kam dlje na tuje. Tako vemo, da se je patriarh Ludovik della Torre (1359–1365) v času hudih spopadov z vojvodom Rudolfom IV. Habsburškim septembra leta 1361 čez Kranjsko in Štajersko podal na Dunaj, da bi z njim sklenil dogovor, a so ga tam zadržali kot talca. O tem, da je potoval skozi naše kraje, govori podatek, da so ga na poti pred Ljubljano oropali vojvodovi podaniki in mu med drugim odvzeli pečatnik in varnostna pisma.¹² Za njegovega drugega naslednika, patriarha Filipa d'Alençona (1381–1387), je znano, da je leta 1384 bival v Celju, kjer je 3. maja za Hermana I. Celjskega izdal tri listine.¹³ Kaj ga je privedlo v Celje, ni težko ugotoviti. V iskanju zaveznikov zaradi hudih trenj v Furlaniji je oktobra 1383 odpotoval na Ogrsko h kraljici Elizabeti, vdovi kralja Ludovika I. Anžuskega, in se pri vračanju na pomlad naslednje leto ustavil v Celju.¹⁴ Ali imamo kakšno takšno oporno točko tudi za patriarha Janeza Moravskega? Seveda. Tudi njegovo vladanje so v Furlaniji zaznamovali spopadi z njegovimi najhujšimi sovražniki Benečani in njihovimi furlanskimi privrženci. Sporazum z Benetkami 21.

pečata škofa Gotebolda (premer 53 mm) in patriarha Janeza (43 mm) domnevamo, da sta služila tudi za pečenje listin. Kar zadeva salzburško metropolijo, sta ohranjena le dva primerka relikvijskih pečatov, oba iz prve vladavine lavantinskega škofa Lovrenca Lichtenberškega (1424–1433), oba okrogla in manjša (premera 30 oz. 17 mm) in s parom grbov v sredini, medtem ko je pečat, ki ga je škof uporabljal za pečenje listin, večji (premer 46 mm) in v sredini bolj kompleksno zasnovan, z upodobitvijo Matere božje z detetom in njega samega. Gl. <https://gams.uni-graz.at/o:epis.la-29>; <https://gams.uni-graz.at/o:epis.la-30>; <https://gams.uni-graz.at/o:epis.la-31> (dostop: 31. januar 2024). Tudi relikvijski pečat Sebastijana Nascimbena z Raven na Koroškem, o katerem bomo še govorili, ni bil isti, kot so pečati na njegovih listinah. Na drugi strani pa je pečat, s katerim je pasavski pomožni škof Andreas Gallici pred letom 1430 pečatil relikvije, ki jih je vstavil v oltar kapele na gradu Streitwiesen v Spodnji Avstriji, večji (premer 40 mm) in takšen, da je z njim lahko pečatil tudi listine; Tarocsay: *Das Reliquienglas*, str. 118.

¹² To vemo iz patriarhovih navodil furlanskim odposlanecem k madžarskemu kralju Ludoviku I. Anžuskeemu, v katerem je opisano, kaj se je patriarhu dotlej dogajalo; Zahn: *Austro-Friulana*, str. 141, 160–161.

¹³ Vse v ARS, Zbirka listin, SI AS 1063/4339–4341.

¹⁴ Paschini: *Storia*, str. 19.

Pečat enega od pičenskih škofov po imenu Poppo (ok. 1185/1187–1202 ali 1214–1220). V sredini za ta čas običajna upodobitev škofa v pontifikalni opravi, sedečega frontalno na faldistoriju. (Vir: Miklavčič, Premik kranjske meje ob spodnji Krki v 12. stoletju)

Pečat oglejskega patriarha Janeza Sobieslava Moravskega (1387–1394). Patriarh je prikazan v tradicionalni frontalni postavitvi, le da tokrat sedi na prestolu in je njegov lik slogovno posodobljen. (Vir: Ambrožič, Cerkevni pečati)

februarja 1391 je prinesel nekaj miru, in patriarh se je odločil, da v tem času odpotuje na Češko k svojim polbratom in bratrancem iz rodu Luksemburžanov. Na pot se je podal v dneh po 5. marcu 1391 in se vrnil oktobra istega leta.¹⁵ To pomeni, da je na radovljiški konec lahko zavil na začetku poti meseca marca ali pri vračanju v oktobru. Razlog za to seveda ni bila posvetitev cerkve v Žirovnici, marveč obisk njegovega podpornika, grofa Friderika III. Ortenburškega, na Waldenburgu, starem Lipniškem gradu pri Radovljici, sicer fevdalnega gospoda radovljiškega konca in odvetnika tamkajšnjih cerkva. Ortenburžana je s tem patriarhom povezovalo tudi to, da mu je slednji malo prej, 8. decembra 1390, na svojem gradu Soffimbergo v Furlaniji potrdil izločitev okoliša Rateč iz koroške župnije Marija na Zilji in njegovo pripojitev župniji v Kranjski Gori, ki je bila pod Ortenburžanovim patronatom.¹⁶

Da bi žirovniško cerkev posvetil Henrik Wildensteinski, generalni vikar patriarha Janeza Moravskega, in ne patriarh sam, glede na povedano torej ne bo držalo. Kljub temu misli, da so cerkve posvečevali patriarhovi pooblaščenici in pri tem – četudi s škofovskim posvečenjem – uporabljali patriarhov in ne svoj pečat, ni kar tako zavreči. To se je v resnici dogajalo in je razvidno že iz objavljenih posvetitvenih listin. Tako je kaprulanski škof (škof škofije Caorle pri Benetkah) Danijel de Rubeis listino ob posvetitvi podružnične cerkve sv. Nikolaja v Jeprci (župnija Sora) 13. junija 1517 pečatil z okroglim pečatom patriarha in kardinala Dominika Grimanija.¹⁷ Enako dve leti pozneje, 16. maja 1519, ko je de Rubeis posvetil véliki oltar in oba stranska v cerkvi sv. Jurija na Volči v Poljanski dolini.¹⁸ S patriarhovim pečatom je posvetitvene listine pečatil tudi njegov predhodnik Hieronim de Franciscis, škof koronski (imenovan po naslovni škofiji v kraju Coronea v Grčiji ob Korinskem zalivu), npr. ob prvi posvetitvi omenjene cerkve sv. Jurija na Volči in njenih treh oltarjev leta 1502 ali 1507.¹⁹ Kolikor je ohranjenih Hieronimovih posvetitvenih listin,²⁰ so vse pečatene z višjim okroglim pečatom patriarha Dominika Grimanija. Hieronim je Grimanijev pečat uporabil celo za listino, izdano 28. septembra 1502, s katero je kranjske-

¹⁵ Paschini: *Storia*, str. 73; nadrobnosti zdaj Schmidt: *John of Moravia*, str. 140–143.

¹⁶ Da je bil Friderik III. Ortenburški globoko vpleten v dogajanje v patriarhatu, priča dejstvo, da je po smrti Janeza Moravskega leta 1394 za njegovega naslednika skušal vrniti svojega svaka Ludovika Tecka, a se mu to takrat še ni posrečilo; Paschini: *Storia*, str. 88. Pod Janezovimi nasledniki se je vloga Friderika Ortenburškega v Furlaniji še okrepila, dokler mu ni kralj Sigismund Luksemburški leta 1411 poveril naloge cesarskega vikarja (upravitelja) za Furlanijo. Manj znano pa je, da ga je pred tem, septembra 1410, v Radovljici v Sigismundovem imenu obiskala delegacija njegovega polbrata kralja Venčeslava z vprašanjem, ali bi bil pripravljen sprejeti funkcijo generalnega vikarja Svetega Rimskega cesarstva in kralja Sigismunda za oglejsko cerkev in Furlanijo. Regest grofovega pritrdilnega odgovora Radovljica, 29. september 1410; Valentinelli: *Zur Geschichte*, 1854 (1855), str. 272.

¹⁷ ... *et ipsius reverendissimi domini domini cardinalis et patriarche rotundi sigilli*; Volčjak: Listina o posvetitvi, str. 77; izvirnik v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 48 (številčenje po Čipić Rehar: *Listine*). Patriarh Dominik Griman se je 19. januarja 1517 sicer odpovedal oglejski stolici v korist svojega nečaka Marina Grimanija, a je bil ta povzdignjen v kardinala šele leta 1527. Gl.: <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bgrimanim.html> (dostop: 18. februar 2023). Pri tem je treba opozoriti na to, da Oglej leta 1517 še ni priznaval pripadnosti sorske župnije ljubljanski škofiji, ki si jo je pridobila šele leta 1545 s poravnalno pogodbo s cistercijani v Vetrinju na Koroškem. To se zrcali tudi v listini, saj je škofijska pripadnost župnije (*sancti Stephani plebis Zayer Laibacensis [diocesis]*) napisana sekundarno na razuro, kjer je gotovo stalo *aquilejensis diocesis* ali kaj podobnega.

¹⁸ Tušek: *Sveti Jurij*, str. 10–12 (Bernarda Jesenko Filipič), fotografija listine še na zadnji strani platnic; izvirnik v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 63 (številčenje po Čipić Rehar: *Listine*). V prvem primeru se je pečat, viseči, ohranil, v drugem je izpadel iz skledice.

¹⁹ Listina v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 9 (številčenje po Čipić Rehar: *Listine*), nedatirana, pečat odpadel. Hieronim se je na Gorenjskem dokumentirano mudil septembra in oktobra 1502 ter vsaj od maja do avgusta 1507; Höfler: *Generalni vikarji*, str. 86–87.

²⁰ Popis Höfler: *Generalni vikarji*, str. 86–87.

mu župniku Matiju Operti dovolil, da porabi del dohodkov svoje prebende za nakup zemljišča pri Kranju onstran Kokre.²¹ Enako velja za posvetitvene listine Danijela de Rubeisa.²² In tudi pri tem imamo en primer s patriarhovim pečatom pečatene listine, izdane 28. oktobra 1518 v Beli Peči za župnika pri Sv. Andreju v Vratih (Thörl), da lahko zaradi množice vernikov ob praznovanju posvetitve cerkve mašuje na prenosnem oltarju zunaj cerkve.²³

Kako to, da je – kot je bilo povedano na začetku – ob teh dveh patriarhovitv pooblaščenih konovijski škof (imenovan po škofiji v kraju Kunavia v severni Albaniji) Sebastijan Nascimbenu leta 1498 za posvetitev stranskega oltarja v cerkvi na Ravnah uporabil svoj pečat za pečenje relikvij in je tudi ohranjene posvetitvene listine pečatil s svojim pečatom, začeni z listino o posvetitvi cerkve sv. Marije Magdalene v Otoščah pri Podnanosu 10. februarja 1496?²⁴ Odgovor se skriva v tem, kakšno stopnjo pooblastila so ti prejeli od patriarha. De Rubeis se v listinah običajno imenuje kot (oglejskega patriarha itd.) *visitor et suffraganeus generalis* (za Jeprco 13. junij 1517),²⁵ samo *suffraganeus* (za Volčo 17. maj 1519),²⁶ *suffraganeus et visitor generalis* (za župnika v Vratih 28. oktober 1518).²⁷ Z oznako, da gre za sufragana, to je patriarhu podrejenega škofa, in generalnega vizitatorja, se je podpisoval tudi Hieronim de Franciscis.²⁸ Tudi Nascimbenu se je v svojih listinah največkrat označil kot patriarhov sufragan in včasih tudi kot vizitator. Vendar je iz nekaterih zapisov razvidno, da je bil več kot le to. Giuseppe Vale ga je uvrstil med oglejske generalne vikarje v duhovnih zadevah (*in spiritualibus*), na to funkcijo naj bi ga leta 1495 postavil patriarh Nikolaj Donato.²⁹ V listini z dne 3. junija 1498, s katero je protokoliral posvečenje podkloštrskega opata Janeza v Beljaku,³⁰ se je Nascimbenu označil kot *ad pontificalia exercenda deputatus*, kar pomeni, da je bil odposlan za izvajanje pontifikalnih opravil. Še več. Ko je prebivalcem Podturna, predmestja Gorice, 19. septembra 1497 dovolil izgradnjo cerkve sv. Sebastijana in Roka, je opravljal naloge oglejskega generalnega vikarja *sede vacante*, torej v času izpraznjenega sedeža patriarhata.³¹ To se je zgodilo po smrti patriarha Nikolaja Donata 3. septembra 1497, ko njegov naslednik Dominik Grimani, na ta položaj imenovan 13. septembra, še ni imel duhovniške ordinacije.³² To je prejel 21. marca 1498. Generalni vikar *sede vacante* je v imenu stolnega kapitlja upravljal s patriarhatom, kar praktično pomeni, da je nadomeščal patriarha.

Takšna je podoba o Sebastijanu Nascimbenu. Vendar se kasneje pojavijo nadrobnosti, ki to podobo kvarijo. Tako presenetli, da je zaščitno pismo, ki ga je Nascimbenu 17. septembra 1498 v Studenicah izdal tamkajšnjim dominikankam in v katerem se je označil kot *in spiritualibus locumtenens*, pečatil s patriarhovim okroglim pečatom.³³ Leto pozneje, 29. maja 1499, je Nascimbenu v Kranju izdal

²¹ Listina v GMK, št. L37; Komatar: Kranjski mestni arhiv, str. 18–19.

²² Popis Höfler: *Generalni vikarji*, str. 90–95.

²³ Listina v KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_1845_St/charter (dostop: 30. januar 2024). De Rubeis v tem primeru ni uporabil patriarhovega visečega pečata, marveč njegov mali okrogli pečat (*rotundi minoris sigilli*), vtisnjen v papir.

²⁴ ... *et nostri Pontificalis sigilli appensione iussimus debite communiri*; listina v župnijskem arhivu Podnanos, pečat odpadel; Höfler: *Generalni vikarji*, str. 81.

²⁵ Gl. op. 17.

²⁶ Gl. op. 18.

²⁷ Gl. op. 23.

²⁸ Gl. op. 19 in 21.

²⁹ Vale: *Itinerario*, str. 78, op. 4, žal z napako v navedbi vira. Vol. XIII aktov patriarhatske kurije zajema leti 1488 in 1489 in ne leta 1495.

³⁰ KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_1494_St/charter (dostop: 31. januar 2024).

³¹ Valdemarin: *La chiesa*, str. 215–216.

³² Höfler: *Generalni vikarji*, str. 102.

³³ Listina v SI PAM/0001, Zbirka listin, št. 247, fotografija <https://www.monasterium.net/>

listino za tamkajšnjega župnika Matijo Operta, ki jo je pečatil s svojim pečatom,³⁴ le dva dni zatem je po posvetitvi cerkve sv. Benedikta v Stranjah in njenih oltarjev za pečenje posvetitvene listine spet uporabil patriarhov okrogli pečat.³⁵ Spet drugače je bilo s potrditvijo pravil, ki jih je Nascimbeno 12. junija tega leta v Kamniku izdal bratovščini sv. Rešnjega telesa v kamniški župnijski cerkvi, saj jo je ponovno pečatil s svojim pečatom.³⁶ Zakaj tako, bomo poskusili pojasniti v nadaljevanju. Ne glede na to pa lahko že zdaj postavimo delovno hipotezo, da so patriarhovi pooblaščenca, ko so potovali v svojstvu generalnega vikarja *in pontificalibus*, lahko pečatili s svojim pečatom, sicer pa so morali uporabljati patriarhovega. V nadaljevanju bomo preskusili veljavnost te hipoteze na gradivu, ki ga imamo na voljo. Za lažje razumevanje pa moramo najprej na kratko orisati profil oseb, ki sta jih patriarh in njegova kurija pošiljala na naše ozemlje.³⁷

Že iz podatkov, navedenih na začetku tega prispevka, se vidi, da so oglejski patriarhi vsaj že v 12. stoletju na slovensko ozemlje pošiljali sufragane, sebi podrejene škofe, da so v njihovem imenu posvečevali cerkve in oltarje. Vendar se poimenovanje generalnega vikarja (sprva samo patriarhovega vikarja) za te škofe v virih pojavi šele za časa patriarha Bertolda Andeškega (1218–1251).³⁸ Pozneje se je ta namestniška funkcija razdelila na generale vikarje *in temporalibus*, ki so skrbeli za gmotne (svetne) zadeve, in generalne vikarje *in spiritualibus*, katerih področje so bile duhovne zadeve. Za prvo in to drugo funkcijo škofovsko posvečenje ni bilo potrebno, zato se jima je za potrebe posvetitev, ki so zahtevale škofa, pridružil generalni vikar *in pontificalibus*. Te je patriarh izbral iz vrst škofov podrejenih mu škofij, največkrat pičenske, zatem tudi novigradske, konkordijske itd., poleg njih tudi naslovne škofe škofij na bližnjem Vzhodu, *in partibus infidelium*, ki so po invaziji Mohamedancev propadle, ter tudi novih misijonskih, ki jih je kmalu zatem zadela enaka usoda. Delokrog tako generalnih vikarjev *in spiritualibus* kot tudi tistih *in pontificalibus* je bilo celotno ozemlje patriarhata, nekako od sredine 15. stoletja dalje pa redno zasledimo pontifikalne generalne vikarje, ki so bili posebej določeni za cesarski del patriarhata (*a parte Imperii*).³⁹ Prvi takšen dokumentirani primer je Janez, naslovni škof škofije Lida (Lydda, Ludd) v Palestini, ki ga je patriarh Ludovik Trevisan Scarampo po izobčenju škofa Martina Pičenskega, generalnega vikarja baselskih shizmatičnih patriarhov Aleksandra Mazovijskega in Lovrenca Lichtenberškega, 17. junija 1445 imenoval za pontifikalnega generalnega vikarja *extra Forumiulii*, to je zunaj Furlanije, kar je na kratko pomenilo goriške in habsburške dežele.⁴⁰ Tudi sam se je v posvetitveni listini, izdani po rekonziliaciji cerkve sv. Jurija v Starem trgu pri Ložu in posvetitvi tamkajšnjega oltarja sv. Barbare 28. septembra 1445, podpisal kot *Ludovici patriarche Aquilejensis extra forumiulii Vicarius generalis*.⁴¹ Drugi je sam Martin Pičenski, izobčen, vendar zaradi zamotanih političnih razmer legitimiran iz strani novega papeža Nikolaja V. leta

mom/SI-PAM/Listine/SI_PAM%7C0001_00247/charter (dostop: 29. februar 2024). Listina je spisana na papirju in uporabljen je suhi pečat.

³⁴ Listina v GMK, št. L34; Komatar: Kranjski mestni arhiv, str. 16–17. Pečat (viseč) je odpadel.

³⁵ Listina v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 515 (številčenje po Volčjak: *Listine*).

³⁶ Listina v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 516 (številčenje po Volčjak: *Listine*).

³⁷ Nadaljevanje povzeto po Höfler: *Generalni vikarji*, str. 12 in dalje, sicer pa gl. Paschini: *Vicari generali*, in Kos: *Zgodovina morale*, str. 21–36.

³⁸ To je bil Gerard, škof v istrskem Novigradu; Paschini: *Vicari generali*, str. 8.

³⁹ Morda se je to posamično dogajalo že prej. Tako se je Konrad Frein, nesojeni škof otoka Man in Hebridov ob zahodni škotski obali, v listini po posvetitvi pokopališč in križnih hodnikov kartuzijanskega samostana v Bistri z dne 9. junija 1402 označil za pontifikalnega vikarja patriarha Antona Panciere za Kranjsko (*in partibus Carniole*); izvirna listina v ARS, Zbirka listin, SI AS 1063/4831; zanj Höfler: *Generalni vikarji*, str. 53–54.

⁴⁰ Gruden: *Cerkvene razmere*, str. 19; o njem sicer gl. Höfler: *Generalni vikarji*, str. 60.

⁴¹ Listina v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 604 (številčenje po Čipić Rehar: *Listine II*); citirano v MHVK 1860, 75.

1447 in dodeljen patriarhu Trevisanu Scarampu za generalnega vikarja zunaj Furlanije, tretji pičenski škof Jakob Kresnič iz Kranja, v tej funkciji izpričan leta 1461.⁴² Enako zadolžitev je prejel pičenski škof Paskazij iz Gračišča, takšen dokumentiran med letoma 1480 in 1488, ki se je v listinah podpisoval kot generalni vikar *in pontificalibus et spiritualibus extra patriam forjuli*⁴³ ali, kot ga je označil patriarh Marko Barbo v nekem pismu, *in partibus Germanie*.⁴⁴ Že v času škofa Paskazija pa se srečamo še z nekim drugim novim pojavom, in sicer, da patriarh na vizitiranje habsburških in drugih dežel v cesarstvu ni poslal aktualnega pontifikalnega generalnega vikarja, marveč kakega svojega sufragana, ki ga je za te naloge posebej opolnomočil. Prvi takšen škof, ki se je podpisoval le kot sufragan in vizitator, je bil kaprulanski škof Peter Carlo. Ohranilo se je besedilo vizitacijskega pooblastila, ki ga je Carlu 23. marca 1485 v odsotnosti patriarha Marka Barba izdal njegov generalni vikar Buzio de Palmulis, izredno pomemben dokument z naštevanjem vseh pontifikalnih opravil, ki jih je moral na svojem potovanju opraviti Carlo.⁴⁵ Na podlagi tega pooblastila je Carlo v letih 1485, 1486 in 1487 prepotoval Koroško, Kranjsko in Štajersko. O teh Carlovih vizitacijskih potovanjih vemo veliko več kot o vseh drugih, saj so nadrobno za beležena v dnevniških zapiskih, ki jih je vodil njegov uradni spremljevalec Paolo Santonino, notar in kancler videmske kurije.⁴⁶

Vnema, ki jo je videmska kurija pokazala v skrbi za cesarski del patriarhata od osemdesetih let 15. stoletja dalje, je bil odgovor na vse težje očitke, da zapostavlja predele zunaj Furlanije, poleg tega so to zahtevale vse težje razmere tamkajšnjega prebivalstva zaradi pustošenja, ki so ga povzročili turški vpadi. Prav iz Santoninovih zapiskov se vidi, koliko onečaščenih cerkva, kapel in oltarjev je potrebovalo ponovno posvetitev in kako nizka je bila izobrazba lokalne duhovščine. Glede na ohranjeno gradivo se je Carlo vsaj še dvakrat vrnil v naše kraje, leta 1489 na Koroško in leta 1494 na Gorenjsko in Štajersko, tokrat kot generalni vikar *ultra montes* po nalogu oglejskega kapitlja v odsotnosti novo imenovanega patriarha Nikolaja Donata. Sicer pa so v tem času pontifikalne naloge največ in najdlje opravljali štirje škofje, in sicer koprski Jakob Valaresso (1490–1493), od leta 1490 generalni pontifikalni vikar patriarha Marka Barba in po njegovi smrti leta 1491, v času sedisvakance, generalni gubernator,⁴⁷ ter omenjeni Sebastijan Nascimbeno (1495–1499), Hieronim de Franciscis (1501–1507) in Danijel de Rubeis (1517–1523, 1533–1536), zadnja dva le v vlogi patriarhovega sufragana in vizitatorja.

Kot je bilo nakazano, so za pečatenje posvetitvenih listin – in s tem tudi relikvij, ki so jih vstavljali v oltarne menze – patriarhovi generalni vikarji *in pontificalibus* uporabljali svoje pečate. To pravilo potrjuje tudi vrsta posvetitvenih listin od sredine 14. stoletja dalje. Pregled gradiva, ki nam je na voljo, pokaže, da je podatkov o posvetitvah s konkretnimi datumi razmeroma dovolj, medtem ko je zelo malo ohranjenih posvetitvenih listin. Za naše raziskovanje so zanimive tudi indulgenčne listine, ki jih je daleč največ, listine s podelitvijo odpustkov za posamezne cerkve in oltarje, ki so jih pečatili izstavitelji. Vendar je tu potrebna previdnost, saj so škofje praviloma podeljevali odpustke v svojem imenu in zato listine pečatili s svojim pečatom. Tako datira prva znana posvetitvena listina, a še ta z besedilom v transsumptu, šele iz leta 1340, gre pa za cerkev sv. Jerneja v

⁴² Zanju gl. Höfler: *Generalni vikarji*, str. 60–61 in 67–68.

⁴³ Npr. ob rekonsolidaciji cerkve sv. Gregorja v Kobdilu 12. novembra 1481 (Budinich: Spitzbogi-ge Werke, str. 58, op. 27).

⁴⁴ Vale, *Itinerario*, str. 57.

⁴⁵ Vale: *Itinerario*, str. 72.

⁴⁶ Objava Vale: *Itinerario*, str. 121–268; nemški prevod Egger: *Die Reisetagebücher*; slovenski Simoniti: *Paolo Sanonino*. O tem za slovensko kulturno zgodovino izjemno pomembnem dokumentu sicer obstaja obsežna literatura; za problematiko gl. Hundsichler: Pavel Santonino.

⁴⁷ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 76.

Seničnem, ki jo je 2. novembra tega leta posvetil kaprulanski škof Andrej iz Orvieto.⁴⁸ Zato lahko za prvi v izvirniku ohranjeni posvetitveni listini oglejskih generalnih vikarjev na cesarski strani patriarhata veljata posvetitveni listini pontifikalnega generalnega vikarja Janeza Morosinija, škofa novigrskega, za cerkev sv. Martina v Ziljski Bistrici (Feistritz a. d. Gail) z dne 1. junija 1349⁴⁹ (cerkev je bila takrat le rekonziliirana oziroma ponovno posvečena) in cerkev sv. Nikolaja v vasi Črešnje (Kerschdorf), prav tako v Ziljski dolini, z dne 3. junija 1349.⁵⁰ Zanimivo je, da v besedilih še ni sklepne koroboracije, to je navedbe, s čim – konkretno s pečatom – je zajamčena verodostojnost listine. Da sta bili listini pečateni, se vidi po ostanku traku, na katerem sta visela pečata, ki sta odpadla. V gradivu, ki ga tu obravnavamo, se koroboracija prvič pojavi v indulgenčni listini pontifikalnega generalnega vikarja Kancijana, škofa novigrskega, za Marijino cerkev v Polhovem Gadcu z dne 1. februarja 1325,⁵¹ medtem ko listini tega škofa za cerkev sv. Martina v Ziljski Bistrici (Feistritz a. d. Gail) z dne 8. novembra 1328⁵² in za benediktinski samostan v Podkloštru (Arnoldstein) z dne 28. oktobra 1329⁵³ koroboracije nimata. Se pa je pri obeh ohranil škofov viseči pečat, ki je pri listini za Polhov Gradec odpadel. Gre za koničastoovalni pečat, kakršen so običajno uporabljali kleriki,⁵⁴ v sredini se sluti – kolikor je pač mogoče presoditi po slabi fotografiji – stoječ svetnik, po vsej verjetnosti novigrski patron škof sv. Maksim. Napisa, potekajočega ob robu pečata, na fotografiji ni mogoče prebrati.

Naslednja ohranjena posvetitvena listina pripada senjskemu škofu Protivi za cerkev sv. Jedrti v Iški z dne 12. maja 1352, ki jo je škof posvetil na prošnjo dveh iz rodbine Turjaških, ki je imela tu zemljiško posest.⁵⁵ Napisana je v nemščini – posvetitelj se je sam označil kot patriarha Nikolaja *vicari an gaystlichem ampt* –, a ima koroboracijo in ohranil se je tudi njegov viseči koničastoovalni pečat.⁵⁶ S svojim pečatom je edino svojo ohranjeno posvetitveno listino, za župnijsko cerkev Pri treh farah pri Metliki z dne 21. junija 1383, pečatil tudi oglejski pontifikalni generalni vikar brat Frančišek, naslovni škof neke neidentificirane škofije ob Črnem morju.⁵⁷

⁴⁸ Izvirni vidimus pičenskega škofa Martina z dne 31. avgusta 1455 v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 350 (številčenje po Volčjak: *Listine*). V povzetku listine (Volčjak: *Listine*, str. 378–379) je napačno navedeno, da je 2. novembra 1340 cerkvi, ki naj bi jo bil posvetil kaprulanski škof Andrej Zorzi, podelil odpustke pontifikalni generalni vikar Protiva, senjski škof. To se ni moglo zgoditi, saj je bil Protiva za škofa imenovan šele leta 1348, posvetitelj cerkve pa ni bil Andrej Zorzi, marveč servit Andrej iz Orvieto. Podelitev odpustkov iz strani škofa Protive pa ni datirana. O zmoti glede kaprulanskega škofa z imenom Andrej in o škofu Protivi gl. Höfler: *Generalni vikarji*, str. 39–40.

⁴⁹ Izvirna listina v KLA, Herrschaft Wasserleonburg, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/KLA-099/AT-KLA_99-B-2_St/charter (dostop: 10. marec 2024).

⁵⁰ Izvirna listina v KLA, Herrschaft Wasserleonburg, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/KLA-284/AT-KLA_284-B-2_St/charter (dostop: 10. marec 2024).

⁵¹ Izvirna listina v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 96 (številčenje po Volčjak: *Listine*). Besedilo koroboracije se glasi: *In cuius rei testimonium presentes litteras sedimus nostri pendentis sigilli munimine roboratas*.

⁵² Izvirna listina KLA, Herrschaft Wasserleonburg, www.monasterium.net/mom/AT-KLA/KLA-284/AT-KLA_284-B-290_St/charter (dostop: 10. marec 2024).

⁵³ Izvirna listina KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_243_St/charter (dostop: 31. januar 2024).

⁵⁴ V tu obravnavanem gradivu od pičenskega škofa Enocha dalje. Gl. Enochovo indulgenčno listino za samostan v Podkloštru (Arnoldstein) z dne 2. junija 1315 v KLA AUR; https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_205_St/charter (dostop: 31. januar 2024). Nekaj več o tem na koncu tega prispevka.

⁵⁵ Izvirna listina v ARS, Zbirka listin, SI AS 1063/153; Bizjak, Preinfalk: *Turjaška knjiga listin*, str. 151–152, št. 92.

⁵⁶ Besedilo koroboracije se glasi (po objavi v Bizjak, Preinfalk, prav tam): *Mit vrchu end diczs priefs mit vnserm anhangendem insigel besigelt czuo einer stætichait*. Fotografija pečata: Bizjak, Preinfalk, prav tam, str. 425, sl. 34.

⁵⁷ Izvirna listina v DOZA, Urkunden, s koroboracijo in ohranjenim visečim koničastoovalnim pečatom, fotografija <https://www.monasterium.net/mom/AT-DOZA/Urkunden/2458/charter> (dostop: 5. februar 2024).

Če poleg posvetitvenih upoštevamo še indulgenčne listine, se v našem gradivu navajanje koroboracije s pečatenjem po omenjeni indulgenčni listini novigrajskega škofa Kancijana z dne 1. februarja 1325 pojavlja od podelitve odpustkov pontifikalnega generalnega vikarja brata Gilberta za čevljarsko bratovščino v Beljaku z dne 25. maja 1332 dalje v približno enakih formulacijah.⁵⁸ Pri vseh gre za pontifikalne generalne vikarje, ki so bili izjemoma, kot npr. novigrajski škof Natalis de Bonafide (listine med letoma 1334 in 1341)⁵⁹ in ob neki priložnosti senjski škof Protiva (leta 1351),⁶⁰ obenem še spiritualni. Pričakovano so pečatili le s svojim koničastoovalnim pečatom. Z generalnimi pontifikalnimi vikarji, ki so bili posebej namenjeni za Kranjsko in druge dežele zunaj Furlanije – prvi je bil Konrad Frein (1402) –,⁶¹ se praksa pečatenja ni spremenila. Vendar se je ta funkcija po Konradu Freinu, kot je bilo omenjeno, pojavila šele s škofom Janezom iz Lide, pontifikalnim vikarjem patriarha Ludovika Scarampa leta 1445. Patriarhat je namreč v vmesnem času doživel usodne spremembe. Tudi s pomočjo svojega svaka, Friderika III. Ortenburškega, leta 1412 izvoljeni, a šele leta 1418 potrjeni patriarh Ludovik vojvoda Teck je zaradi beneške okupacije Furlanije moral leta 1420 zapustiti deželo in se zateči v varstvo grofov Celjskih. Četudi je ostal legitimni patriarh, je bila njegova dejanska oblast omejena na cesarski del patriarhata. Tako njegovim generalnim vikarjem – znana sta le dva, pičenski škof Gregor iz Koroške (de Carinthia; 1425–1430) in njegov naslednik Martin, preprosto imenovan Pičenski (od leta 1436 do Teckove smrti leta 1439) – ni bilo treba posebej določiti delokroga. Razmere so se še zaostrole po Teckovi smrti. To je bilo v času velike shizme in baselskega koncila. Medtem ko je legitimni papež Evgen IV. za Teckovega naslednika potrdil Benečana Ludovika Trevisana, imenovanega Scarampo (1439–1465), so v Baslu za patriarha izvolili Aleksandra vojvodo Mazovijskega (1439–1444). Razume se, da se je Martin Pičenski pridružil slednjemu⁶² in tudi njegovemu nasledniku Lovrencu Lichtenberškemu (1444–1446). V tem položaju Scarampu ni bilo mogoče, da bi svojo oblast izvajal tudi v cesarskem delu patriarhata, zato tudi ni – vsaj kolikor je znano – pooblastil nikogar za pontifikalne in spiritualne naloge zunaj Furlanije. Vendar so se razmere spremenile po odstavitvi in izobčenju shizmatičnega patriarha Lovrenca 17. junija 1445 iz strani papeža Evgena IV., z njim tudi njegovega generalnega vikarja Martina Pičenskega. To je Scarampu omogočilo, da je imenoval svojega pooblaščenca za cesarski del patriarhata. Kot je bilo zgoraj povedano, je bil to Janez, naslovni škof škofije Lida, ki ga poznamo po reconciliacijski listini za župnijsko cerkev sv. Jurija v Starem trgu pri Ložu z dne 28. septembra 1445, v kateri se je sam označil kot *Ludovici patriarche Aquilejensis extra forumjulii Vicarius generalis*.⁶³ Vendar usoda Martina Pičenskega s tem ni

⁵⁸ Vidimus z dne 20. aprila 1500 v KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_3791_F_St/charter (dostop: 5. februar 2024). Koroboracija se glasi *iussimus nostri sigilli apprehensione communiri*.

⁵⁹ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 36.

⁶⁰ Podelitev odpustkov Marijini bratovščini pri križnikih v Ljubljani in vsem, ki obišejo tamkajšnjo kapelo sv. Ane na pokopališču z dne 30. oktobra 1351; Höfler: *Generalni vikarji*, str. 40.

⁶¹ Gl. zgoraj, op. 39.

⁶² To je razvidno tudi iz indulgenčne listine za bratovščino sv. Lenarta v avguštinski cerkvi v Ljubljani z dne 11. junija 1441, v kateri se je označil kot *reverendissimi in Christo patris et domini Alexandri miseratione divina sacrosancte Romanae ecclesie tituli sancti Laurentii in Damaso presbyteri cardinalis patriarchae Aquilegiensi etc.* (prepis v NŠAL 600, Zbirka listin, prepisi št. 29 [številčenje po Volčjak: *Listine*]). J. Volčjak je v regestu te listine (Volčjak: *Listine*, str. 576) podvomil o pravilnosti kardinalovega imena, saj ga pri Eublu (Eubel: *Hierarchia catholica*, 2, str. 63) med kardinali cerkve sv. Lovrenca in Damaso ni, pač pa se v letih 1440–1465 tam navaja Ludovik Trevisan (Scarampo), oglejski patriarh. Eubel namreč v svoji Hierarhiji shizmatičnih osebnosti nima, za oba shizmatičnega patriarha pa je znano, da sta si prisvojila tudi kardinalski naslov, ki je pripadal oglejskemu patriarhu, četudi od tega nista imela nobene gmotne koristi.

⁶³ Gl. op. 40.

Pečat generalnega vikarja pičenskega škofa Gregorja iz Koroške (1427). Primerek kleriškega koničastoovalnega pečata. V sredini na levi prikazuje Trpečega Kristusa skozi vso višino, desno spodaj škofa, ki ga časti, pač Gregorja iz Koroške, čisto spodaj v konici grb pičenske škofije s križem na vzpetini.

(Vir: Arhiv Republike Slovenije)

bila zapečaten, saj je v Baslu s pomočjo cesarja Friderika III. leta 1447 novo izvoljeni papež Martin V. spoznal, da patriarh Scarampo v danem političnem položaju ne bo nikoli mogel razširiti svoje oblasti na cesarski del patriarhata, zato je izkušenega Martina Pičenskega legitimiral in ga postavil za Scarampovega vikarja za ta del patriarhata, kar je izpričal sam Scarampo v potrditvi sklepov ljubljanske sinode z dne 7. decembra 1448.⁶⁴

Z imenovanjem Martina Pičenskega za pontifikalnega generalnega vikarja za cesarski del oglejskega patriarhata leta 1447 je prišlo do kompromisne rešitve glede patriarhove oblasti na tem delu patriarhata. Patriarh, beneški podanik, osebno ni smel prekoračiti meja cesarstva, a je lahko sam izbiral škofe, da so kot njegovi pooblašenci vizitirali cesarski del patriarhata, medtem ko so se spiritualne zadeve brez težav urejale v Vidmu. Nadaljevala se je tudi praksa, da so škofje v funkciji generalnih vikarjev posvetitvene listine pečatili s svojim pečatom, tako tudi Martin Pičenski, ki pa je imel okrogel in ne koničastoovalni pečat.

Preden nadaljujemo, naj se ustavimo ob patriarhovih generalnih vikarjih, ki niso bili posebej določeni za dežele zunaj Furlanije.⁶⁵ Še v času Martina Pičenskega je meje Furlanije prestopil Pavel Dussus, škof v Drivastu v Albaniji in pontifikalni generalni vikar patriarha Scarampa, ko je 8. septembra 1450 posvetil oltar v cerkvi sv. Gotarda v Lužnicah (Bagni di Lusnizza) v Kanalski dolini.⁶⁶ V naše kraje je zašel tudi Fortunatus de Pellicanis, škof v Sarsini, ki ni bil le patriarhov generalni vikar, ampak tudi njegov namestnik (*locumtenens*) v času, ko je Scarampo kot kardinal bival v Rimu. Od zadnjega sta se ohranili dve listini, prva s podelitvijo odpustkov za samostansko cerkev sv. Jurija v Podkloštru (Arnoldstein) z dne 6. maja 1455⁶⁷ in druga ob ponovni posvetitvi cerkve Matere božje v Polhovem Gradcu 18. septembra 1457.⁶⁸ Tako kot Dussus je tudi de Pellicanis pečatil s svojim pečatom. Zanimiv pa je primer Nikolaja Cimelića, škofa v

⁶⁴ Nadrobnosti Höfler: *Generalni vikarji*, str. 60–65.

⁶⁵ Te navaja Paschini: *I vicari generali*, ki so mu tisti, ki so bili določeni za naše kraje, zaradi narave gradiva, s katerim je delal, večinoma ostali neznani.

⁶⁶ Izvirna listina KLA, Urkunden Malborghet, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/KLA-099/AT-KLA_99-B-2_St/charter (dostop: 14. marec 2024).

⁶⁷ Izvirna listina v KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-C_4296_St/charter (dostop: 10. marec 2024).

⁶⁸ Izvirna listina v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 357 (številčenje po Volčjak: *Listine*).

Duvnu v Hercegovini, na to funkcijo imenovane- ga leta 1460, ki se je zaradi turških napadov mor- al kmalu zatem umakniti. V letih 1463 in 1464 ga srečamo v Furlaniji, kjer je dobil zaposlitev kot pobiralec prispevkov za križarski pohod pod vodstvom kardinala Bessariona (*sedis apostolice pro sanctissima cruciata delegatus*).⁶⁹ Medtem je tudi malo deloval »na črno«, saj je brez patriar- hovega privoljenja ali privoljenja njegove kurije v Vidmu 9. junija 1464 posvetil cerkev sv. Gregorja v Kobjdilu na Krasu. Posvetitveno listino je pe- čatil z velikim pečatom križarskega pohoda (*si- gillo maiorij cruciate*).⁷⁰ Omenimo naj še Andreja de Anagnia, škofa v Ferentinu, ki je med letoma 1468 in 1471 v odsotnosti patriarha Marka Bar- ba upravljal patriarhat. 23. junija 1471 je posve- til cerkev sv. Primoža in Felicijana v Kanalskem Lomu. V posvetitveni listini, pri kateri je upora- bil svoj pečat, se je označil kot *in spiritualibus et temporalibus vicarius gubernator et locumtenens generalis*.⁷¹

Prvi naslednik Martina Pičenskega kot pontifikalnega generalnega vikarja za dežele zu- naj Furlanije in tudi njegov naslednik na škofijski stolici v Pičnu je bil Jakob iz Kranja s priimkom Kresnič.⁷² Zanj je znana le ena posvetitev, in sicer cerkve cistercijanskega samostana v Kostanjevi- ci na Krki 26. julija 1461, in še v tem primeru se je posvetitvena listina ohranila le v prepisu. Tudi delokrog Kresničevega naslednika v Pičnu, Pa- skazija iz Gračišča (1481–1488),⁷³ je bilo ozemlje zunaj Furlanije. Razume se, da je v funkciji gene- ralnega vikarja listine pečatil s svojim pečatom.

Kot je bilo zapisano, se je s Petrom Carlom, škofom iz Caorla, začela vrsta tistih patriarhovih pooblaščenecv za naše kraje, ki niso bili imenova- ni za generalnega vikarja, ampak so bili posebej pooblaščeni za vizitiranje in druga pontifikalna opravila.⁷⁴ Prva njegova vizitacijska potovanja, v letih 1485, 1486 in 1487, med katerimi je v veliki meri posvečeval cerkve in oltarje, oneča- ščene po Turkih, so bogato popisana v dnevniku Paola Santoninija, njegovega tajnika in kanclerja videmske kurije, medtem ko je ohranjenih listin le malo, pravzaprav le ena sama iz leta 1485, in še ta v prepisu; gre za posvetitev prezbiterja in vélikega oltarja v cerkvi sv. Egidija v kraju Dole

Pečat pičenskega škofa Martina, generalnega vikarja shizmatičnega patriarha Lovrenca Lichtenberškega (1445). Pečat je izjemoma okrogel, v sredini prikazuje Mater božjo z detetom, spodaj grb pičenske škofije s križem na vzpetini. (Vir: Arhiv Republike Slovenije)

⁶⁹ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 68–69.

⁷⁰ Listina nekdanj v župnijskem uradu v Štanjelu. Objava Budinich: *Spitzbogige Bauwerke*, str. 58, op. 26.

⁷¹ Prepis listine v zvezku *Liber memorabilium* v župnij- skem arhivu Kanal ob Soči.

⁷² Höfler: *Generalni vikarji*, str. 67–68.

⁷³ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 71–72.

⁷⁴ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 72–76, 79–80.

(Dellach) v Ziljski dolini 31. oktobra 1485.⁷⁵ Z njegovega naslednjega potovanja leta 1489, ko se je, kot kaže, mudil le na Koroškem, jih je ohranjenih pet, od teh dve v prepisu. V njih se je označil le kot *suffraganeus* oglejskega patriarha (Marka Barba) in jih pečatil z okroglim patriarhovim pečatom, ki sta se v dveh primerih ohranila.⁷⁶ To pomeni, da je na teh potovanjih nastopal le kot vizitator. V naše kraje se je Carlo ponovno podal leta 1494. Vmes ga je oglejski stolni kapitelj po smrti patriarha Marka Barba 6. marca 1491, ko se je patriarhov sedež izpraznil, izvolil za pontifikalnega generalnega vikarja in mu predal v upravo patriarhat, a le do junija tega leta.⁷⁷ 21. februarja 1494 pa ga je kapitelj ponovno imenoval za pontifikalnega generalnega vikarja, to pot za *ultra montes*.⁷⁸ S tega potovanja se je ohranil zapisnik po posameznih dnevih,⁷⁹ poleg tega še dve posvetitveni listini, za cerkev sv. Urha v Hotemažah z dne 7. junija 1494⁸⁰ in za cerkev sv. Križa v Križah pri Tržiču, ta izdana 10. junija 1494 v Spodnjih Dupljah.⁸¹ V obeh se je Carlo označil kot generalni vikar oglejskega patriarhata *sede vacante* po nalogu oglejskega kapitlja (*patriarchatus et diocesis Aquilegensis sede vacante pro venerando capitulo Aquilegensi vicarius generalis*) in ju pečatil s pečatom kapitlja.⁸²

S smrtjo Marka Barba je v vodstvu patriarhata nastopila kriza. Papež Inocenc III. je za Barbovega naslednika imenoval Benečana Hermolaja Barbara, a ga beneška republika zaradi zamer, ki jih je gojila do njega, ni hotela priznati, zato Barbaro ni mogel nastopiti funkcije in je patriarhov sedež ostal prazen vse do izvolitve novega patriarha Nikolaja Donata jeseni leta 1493 oziroma do njegove umestitve v oglejski baziliki 12. oktobra 1494. Omenili smo že, da je oglejski kapitelj za upravitelja patriarhata najprej imenoval Petra Carla, a ga je že 19. junija tega leta odpustil in za gubernatorja patriarhata *in spiritualibus etiam pontificalibus et temporalibus tam civilibus quam criminalibus* imenoval koprškega škofa Jakoba Valaressa.⁸³ Valaressa je za pontifikalne naloge pooblastil že patriarh Barbo, vendar ostaja vprašljivo, ali v funkciji generalnega vikarja. V edini znani listini iz tega obdobja, dovoljenju za gradnjo cerkve Device Marije v Ziljici (Gailitz) z dne 14. maja 1490, izdani v Rožacu,⁸⁴ se Valaresso označuje le kot *vicarius* in jo pečati z okroglim patriarhovim pečatom.

Čeprav je Valaresso v patriarhatu imel položaj, ki je formalno in praktično pomenil nadomeščanje patriarha, se je mudil tudi v naših krajih. 17. julija 1491, kmalu po imenovanju za gubernatorja, je posvetil cerkev sv. Mihaela z dvema ol-

⁷⁵ KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-C_4429_St/charter (dostop: 9. marec 2024).

⁷⁶ Podelitev odpustkov za cerkev sv. Martina v Ziljski Bistrici 28. avgusta 1489 (KLA, Herrschaft Wasserleonburg, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/KLA-284/AT-KLA_284-B-306_St/charter (dostop: 10. marec 2024)) in posvetitev oltarja Marijine bratovščine v cerkvi sv. Lamberta v Podkloštru (Arnoldstein) 31. avgusta 1489 (KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_1360_St/charter (dostop: 25. marec 2024)). Listine za posvetitev oltarja bl. Device Marije v cerkvi sv. Andreja v Vratih (Thörl) 27. avgusta 1489 v KLA AUR (https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_1361_St/charter (dostop: 25. marec 2024)) mi žal ni bilo mogoče preveriti, ker fotografski posnetek na www.monasterium.net manjka. V pojasnilu sicer piše, da pripada pečat izdajatelju listine (Aussteller), kar zaradi njegovih drugih listin iz teh dni ne bo veljalo.

⁷⁷ Vale: *Itinerario*, str. 84.

⁷⁸ Vale: *Itinerario*, str. 93.

⁷⁹ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 79–80, sicer pa glej Gruden: *Cerkvene razmere*, str. 144–146, in Vale: *Itinerario*, str. 93–95, opombe.

⁸⁰ Izvirnik v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 492 (številčenje po Volčjak: *Listine*).

⁸¹ Izvirnik v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 493 (številčenje po Volčjak: *Listine*).

⁸² Opozorimo naj na to, da je tudi koprski škof Jakob Valaresso, ki je bil v času sedisvakance prav tako iz strani oglejskega kapitlja imenovan za generalnega vikarja in poleg tega upravitelja patriarhata, v listini z dne 17. julija 1491 za cerkev v Gorenjem Polju uporabil pečat kapitlja. Gl. o tem v nadaljevanju.

⁸³ Vale: *Itinerario*, str. 85, Höfler: *Generalni vikarji*, str. 76–78.

⁸⁴ Izvirna listina v KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_1350_St/charter (dostop: 14. marec 2024).

tarjema v Gorenjem Polju v župniji Kanal. V listini, izdani v Vidmu,⁸⁵ se je označil kot generalni vikar *in spiritualibus et temporalibus* ter *locumtenens generalis*, za pečatenje pa je uporabil okrogli pečat kapitlja (*rotundi sigilli Reverendissimi Capituli Aquilejensis*). Avgusta leta 1492 je Valaresso nastopil daljše potovanje po Tolminskem, Gorenjskem in Koroškem, ki je trajalo do konca oktobra tega leta. V zapisniku s tega potovanja so zabeleženi le pravni akti,⁸⁶ vendar sta se ohranili dve posvetitveni listini. 9. septembra 1492 je Valaresso posvetil cerkev sv. Primoža in Felicijana nad Kamnikom kot cerkev sv. Radegunde s štirimi oltarji in ji podelil odpustke,⁸⁷ medtem ko je 10. oktobra 1492 posvetil razsveščeni oltar sv. Ruperta in sv. Venčeslava v cerkvi sv. Ruperta v Mačah (Matschach) na Koroškem.⁸⁸ V obeh listinah je ponovil svojo funkcijo generalnega gubernatorja v patriarhatu in ju pečatil s svojim pečatom.

Kot je bilo omenjeno, je leta 1494, v času izvoljenega, a še ne umeščene- ga patriarha Nikolaja Donata, po nalogu oglejskega kapitlja naše kraje ponovno vizitiral caorlski škof Peter Carlo, to pot v funkciji pontifikalnega generalnega vikarja *ultra montes*. Kot je bilo omenjeno, sta se s tega potovanja ohranili dve listini, obe pečateni z okroglim kapiteljskim pečatom.

Naslednji patriarhov pooblaščenec za vizitiranje patriarhata zunaj Furlanije je bil konovijski škof Sebastijan Nascimbeno, o katerem smo že govorili. Pri nas je deloval od leta 1495 do leta 1501. Podatkov o njegovi dejavnosti v teh šestih ali sedmih letih je veliko, nekaj je ohranjenih tudi listin. Omenjeno je bilo, da naj bi ga patriarh Nikolaj Donato leta 1495 imenoval za generalnega vikarja *in spiritualibus*. V Nascimbenovi prvi ohranjeni listini, ob posvetitvi cerkve sv. Marije Magadeline v Otoščah pri Podnanosu z dne 10. februarja 1496, se je sicer označil le kot *suffraganeus*, a jo je pečatil s svojim pečatom. O tem, da je imel v resnici funkcijo generalnega vikarja, govori notica o vizitaciji župnijske cerkve sv. Hilarija in Tacijana v Gorici 15. junija 1497, v kateri je označen kot oglejskega patriarha *vicarius generalis*.⁸⁹ Kot je tudi že bilo omenjeno, je Nascimbeno po smrti patriarha Donata in ko njegov naslednik Dominik Grmani še ni imel duhovniškega posvečenja, prevzel celo funkcijo generalnega vikarja *sede vacante*, kot to priča dovoljenje prebivalcem Podturna pri Gorici za gradnjo cerkve sv. Fabijana in Sebastijana 19. septembra 1497.⁹⁰ Tudi nadaljnje listine, do tiste z dne 3. junija 1498, ko je posvetil novega opata v Podkloštru,⁹¹ je pečatil s svojim pečatom. Omeniti moramo še posvetitev oltarja na evangelijski strani podružnične cerkve sv. Antona opata na Ravnah na Koroškem, ki jo dokumentira leta 1963 najdena svinčena relikvijska skrinjica z Nascimbenovim pečatom.⁹² Ker se posvetitvena listina ni ohranila, za datum ne vemo, vendar se je to moralo zgoditi na pozno pomlad leta 1498, po 3. juniju, ko se je vračal

⁸⁵ Prepis listine v zvezku *Liber memorabilium* v župnijskem arhivu Kanal ob Soči.

⁸⁶ Izvlečki Gruden: *Cerkvene razmere*, str. 142–144; Vale: *Itinerario*, str. 90–91.

⁸⁷ Izvirna listina v NŠAL 600, Zbirka listin, št. 485 (številčenje po Volčjak: *Listine*).

⁸⁸ Izvirna listina KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_1407_St/charter (dostop: 10. marec 2024).

⁸⁹ Valentinelli: *Zur Geschichte des Patriarchats*, 1857, str. 115.

⁹⁰ Valdemarin: *La chiesa*, str. 215–216.

⁹¹ Izvirna listina KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_1494_St/charter (dostop: 12. marec 2024).

⁹² O tej najdbi piše v svojem dnevniku pokojni župnik na Ravnah Jaroslav Kotnik. Napis na pečatu naj bi se glasil SIGILVM SEBA(STIANI) NA(SCIMBENI) DEI GRATIA EPI(SCOPI) CONOVIEN(SIS). Za pečatom se je izgubila vsaka sled, vendar je pomemben župnikov zapis, da je v sredini prikazoval škofov grb. Torej ne gre za pečat, s katerim je Nascimbeno pečatil listine. Ta prikazuje renesančni oltarni okvir z nekim stoječim mladim svetnikom v sredini, v kratkem modnem krilu in s kopjem v roki, pač sv. Jurijem, po vsej verjetnosti svetniškim zavetnikom konovijske škofije. Gl. npr. posvetitveno listino z dne 21. novembra 1498 v ARS, Zbirka listin, SI AS 1063/5661, fotografija https://www.monasterium.net/mom/SI-ARS/ARS/SI_AS%7C1063%7C5661/charter (dostop: 25. februar 2024). Za posnetke iz Kotnikovega dnevnika in druge informacije se podpisani zahvaljujem dr. Vinku Skitku.

Pečat generalnega vikarja Sebastijana Nascimbena, konovijskega škofa (1498). Koničastoovalni pečat, spodaj odlomljen, ima v sredini renesančen oltarni okvir, v njem stoječega mladega svetnika s kopjem v eni in mučeniško palmo v drugi roki, po vsej verjetnosti sv. Jurija. (Vir: Arhiv Republike Slovenije)

iz Koroške.⁹³ Za prvo naslednjo ohranjeno listino, zaščitno pismo za nune v Studenicah z dne 17. septembra, je, kot je bilo že omenjeno, Nascimbenu uporabil okrogli pečat patriarha Dominika Grimanija. V naslednjih listinah uporaba pečata niha. Manj pomembne zadeve je pečatil s svojim pečatom, posvetitveno listino za cerkev sv. Benedikta v Stranjah pa spet s patriarhovim. Kaj se je medtem zgodilo?

Nascimbenuva pontifikalna in druga opravila, ki so dokumentirana od 15. junija 1497 do 3. junija 1498,⁹⁴ lahko pripišemo nalogu za vizitiranje, ki ga je Nascimbenu izdal oglejski kapitelj 7. junija 1497, še v času patriarha Donata.⁹⁵ Po 3. juniju 1498 se je škof – prek Raven na Koroškem – po vsej verjetnosti vrnil v Furlanijo. Kmalu zatem, 6. julija 1498, v času, ko novo imenovanega patriarha Grimanija še ni bilo v Furlaniji, mu je kapitelj ponovno izdal nalog za vizitiranje v naših krajih,⁹⁶ a – kot lahko domnevamo z veliko gotovostjo – z omejenimi pristojnostmi, vsaj toliko, da za posvetitve cerkva in oltarjev ni smel več uporabljati svojega pečata, česar se pozneje vendarle ni držal.⁹⁷ Posredi bo Grimanijevo nezadovoljstvo z njim. Patriarh je v tem času sicer še bival v Rimu, a ga je videmska kurija morala seznanjati z dogajanjem v patriarhatu. Samo domnevamo lahko, da je bil vzrok za Grimanijevo nezadovoljstvo Nascimbenuovo sodelovanje s Krištofom Ravbarjem, imenovanim, a še ne posvečenim ljubljanskim škofom, ki je moral za pontifikalna opravila najemati tuje škofove. Dokumentirano je, da je Nascimbenu po njegovem pooblastilu 28. julija 1497 kot njegov sufragane posvetil stranski oltar v cerkvi sv. Lenarta na Rodežu v župniji Svibno in 25. marca 1498 neki oltar v cerkvi sv. Mihaela na Dovjem, a gotovo je bilo takšnih primerov še več. Kljub temu je Na-

⁹³ Ker je bil 25. marca na Dovjem, 29. tega meseca pa že v Rožu onstran Karavank, je na Koroško moral potovati naravnost iz Gorenjske. V tem času je bival v Beljaku, kjer je 31. marca v tamkajšnji mestni cerkvi sv. Jakoba podeljeval kleriške redove (Koblar: Izpiski, str. 104 in na drugih mestih) in 3. junija posvetil podkloštrskega opata. S tem dopolnjujem svojo navedbo v Höfler: *Generalni vikarji*, str. 83.

⁹⁴ Popis Höfler: *Generalni vikarji*, str. 81–83.

⁹⁵ AAU, Acta vol. 17, fol. 272v.

⁹⁶ AAU, Acta vol. 20, fol. 199r.

⁹⁷ Tako je listino ob posvetitvi dveh oltarjev v samostanski cerkvi v Bistri z dne 20. junija 1499 v ARS, Zbirka listin, SI AS 1063/4926, opremil s svojim pečatom. Bistra je sicer pripadala vrhniški župniji in s tem ljubljanski škofiji, vendar so jo oglejski patriarhi zaradi tega, ker je bila samostanu inkorporirana oglejska cerkniška župnija, imeli za objekt v svoji jurisdikciji.

scimbeno s to prakso nadaljeval,⁹⁸ dokler ga ni Grimani novembra 1499 odstavil s položaja. To vemo iz obvestila, ki ga je Grimanijev generalni vikar Francesco Mazzone 28. novembra tega leta naslovil na savinjskega arhidiakona in na arhidiakone Kranjske, Slovenske marke in Ribnice, s katerim jim je prepovedal, da bi Nascimbeno zanje izvrševal posvetitve, vizitacije in naloge *ad reformandum* ter druga pontifikalna opravila, ki pritičejo *officium suffraganeatus*.⁹⁹ Razume se, da je Nascimbeno posvetitvene listine za objekte v ljubljanski škofiji pečatil s svojim pečatom.

Če lahko sodimo le po ohranjenih listinah, po Sebastijanu Nascimbenu patriarh v naše kraje ni več pošiljal generalnih vikarjev, marveč le vizitatorje. Na izteku srednjega veka sta to bila pravzaprav le dva, Hieronim de Franciscis, škof koronski (1501–1507), in Danijel de Rubeis, škof kaprulanski (1517–1523 in 1535–1536). O obeh je že bilo govora. V vmesnem času, leta 1508, se je razplamtela prva beneška vojna, vojna med kambreško ligo, ki sta jo sklenila Francija in habsburška Avstrija, na eni strani in Benečani na drugi, ko je bilo oglejskemu patriarhu – to je še vedno bil Dominik Grimani – onemogočeno kakršno koli delovanje na naših tleh.¹⁰⁰ Da bi kljub temu dokazal oblast na tem ozemlju, je za najnujnejša, le osebam s škofovskim posvečenjem pridržana opravila, 18. maja 1511 pooblastil lavantinskega škofa Leonarda Peuerla. Ta je od leta 1510, ko je v patriarhovem imenu posvetil kapelo na gradu Žovnek, oziroma leta 1511, ko je prejel pooblastilo, do jeseni leta 1517 večkrat obiskal naše kraje. O tej njegovi dejavnosti se je ohranil protokol o posvetitvah in ordinacijah, listina pa nobena.¹⁰¹ Na pomlad leta 1517, ko se je pri nas še mudil Leonard Peuerl, so se razmere tako umirile, da je Grimani v naše kraje že lahko poslal svojega človeka. To je bil kaprulanski škof Danijel de Rubeis. De Rubeisovo delovanje na tej strani patriarhata je dobro dokumentirano,¹⁰² ohranilo se je tudi nekaj listin. Zakaj med letoma 1523 in 1535 v dokumentaciji zija praznina, ni jasno. Razloga ne poznamo, vendar vemo, da je iz strani patriarha Marina Grimanija de Rubeis 5. avgusta 1533 dobil (ponovni?) mandat za *officium suffraganeatus* v patriarhatu,¹⁰³ čemur lahko pripišemo njegove obiske pri nas v letih 1535 in 1536.

Če se po obravnavi vsega razpoložljivega gradiva o uporabi pečatov pri posvetitvah cerkva in oltarjev v srednjem veku na Slovenskem vrnemo na uvodno vprašanje, lahko brez pomislekov sklenemo, da ni nikakršnega razloga za trditev, da žirovniške cerkve ni posvetil patriarh Janez Moravski, marveč njegov generalni vikar Henrik Wildensteinski. Patriarhov pečat namesto svojega so patriarhovi pooblaščenca na naših tleh uporabljali šele od sredine 15. stoletja dalje, in še to le tisti, ki niso imeli imenovanja za generalnega vikarja, marveč le sufragana in vizitatorja. Na drugi strani pa tudi patriarhov obisk Friderika III. Ortenburškega na njegovem Lipniškem gradu, gradu Waldenburg pri Radovljici, ni nekaj nemogočega, če pomislimo na to, kako pomembno vlogo je grof odigral v Furlaniji v poznem 14. in zgodnjem 15. stoletju. Da ga je delegacija kralja Venčeslava s ponudbo, da prevzame cesarsko upravo v Furlaniji, leta 1410 obiskala prav na tem gradu, govori tudi o tem, da gre za Friderikovo pomembno, če ne celo najpomembnejšo rezidenco med gradovi, ki jih je Ortenburžan imel na Koroškem in Kranjskem.

⁹⁸ Vélíki oltar v nekdanji frančiškanski cerkvi v Ljubljani 21. novembra 1498, cerkev in dva oltarja na Šmarni gori 22. junija 1499, dva oltarja v cerkvi Device Marije v Polju pri Ljubljani 15. avgusta 1499, cerkev sv. Elizabete v Polhovem Gradcu itd. Za listine gl. Höfler: *Generalni vikarji*, str. 83–85.

⁹⁹ Vale: *Itinerario*, str. 78, op. 4.

¹⁰⁰ Piazza: Cenni.

¹⁰¹ Höfler: *Generalni vikarji*, str. 87–89.

¹⁰² Höfler: *Generalni vikarji*, str. 90–97.

¹⁰³ Prepis listine v Rubeis: *Monumenta*, stolpca 1081 in 1082.

Naj za konec spregovorimo še nekaj besed o samih pečatih, četudi je ta razprava v osnovi zgodovinska in ne more biti kakšen prispevek k sfragistiki, to je vedi o pečatih.¹⁰⁴ Pri naših listinah se srečamo z dvema osnovnima oblikama pečatov, okroglo in koničastoovalno. Za zadnjo na splošno velja, da so jo imeli kleriki oziroma duhovne osebe, pojavila pa naj bi se v 13. stoletju. Pičenska škofa Gotebold in eden od Poponov v 12. ali zgodnjem 13. stoletju, o katerih smo govorili na začetku, sta imela še okrogel pečat, ki v sredini prikazuje njun lik, sedeč s pastoralom v rokah, medtem ko njuno ime in položaj izdaja napis, ki poteka vzdolž roba pečata. Prvi pečat v tu obravnavanem gradivu, ohranjen s posvetitveno ali z indulgenčno listino, je viseči pečat generalnega vikarja brata Enocha, pičenskega škofa, z indulgenčno listino za samostansko cerkev sv. Jurija v Podkloštru (Arnoldstein) z dne 2. junija 1315.¹⁰⁵ Je koničastoovalne oblike, kakršna se skoraj brez izjeme pojavlja pri vseh oglejskih generalnih vikarjih, ki so delovali pri nas, torej do vključno Sebastijana Nascimbena ob koncu 15. stoletja. Izjema je Martin Pičenski, ki ima okrogel pečat.¹⁰⁶ Enohov pečat prikazuje v sredini nekega škofa, stoječega pod ozko arkado. Žal je zgoraj v sredini poškodovan, tako da ne moremo ugotoviti, ali gre za škofa ali za svetnika z avreolo. Podobno je zasnovan tudi pečat novigrajskega škofa Kancijana.¹⁰⁷ Tokrat pa se vidi, da je upodobljeni škof zaznamovan z avreolo, tako da lahko v njem prepoznamo sv. Maksima, zaščitnika novigrajske škofije. Medtem ima pečat, ki ga je uporabil senjski škof Protiva na posvetitveni listini za cerkev sv. Jedrta v Iški z dne 12. maja 1352, v sredini stoječo Mater božjo z detetom na levici.¹⁰⁸ Ugotavljanje motiva na pečatih je glede na material in različno stopnjo ohranjenosti sicer mukotrpno in, kadar imamo na voljo le fotografije, skorajda nemogoče delo, poleg tega je pečat sam velikokrat izpadel in je ostala le skledica. Vendar nas na tem mestu bolj zanima, kako je z okroglimi pečati. Iz koroboracij, kjer je naveden patriarhov pečat, je razviden poudarek na njegovi obliki, npr. *rotundi sigilli D. D. patriarche* ipd., ki pri navajanju koničastoovalnih pečatov skoraj ni nikoli omenjena.¹⁰⁹ Enako pri pečatu oglejskega kapitlja, ki sta ga uporabila Jakob Valaresso za listino po posvetitvi cerkve v Gorenjem Polju 17. julija 1491 (*rotundi sigilli Reverendissimi Capituli Aquilejensis*) in Peter Carlo v listinah po posvetitvi cerkva sv. Urha v Hotemažah in sv. Križa v Križah 7. in 10. julija 1494 s podobno formulacijo v koroboraciji. Kaže, da bo uporabo kapiteljskega pečata treba pripisati dejstvu, da ju je na vizitacijo poslal kapitelj v času sedisvakance. Da je bil okrogel, lahko domnevamo tudi za véliki pečat križarskega pohoda (*sigillo maiori Cruciate*), s katerim je škof Nikolaj Cimelić pečatil posvetitveno listino cerkve sv. Gregorja v Kobdilju 9. junija 1464. Videz je, da gre za določeno hierarhijo v okviru pečatov, ki so jih uporabljale cerkvene osebe in institucije, vsaj na območju oglejskega patriarhata. K temu je treba dodati, da sta v več primerkih

¹⁰⁴ Za osnovne informacije gl. Ambrožič: O cerkvenih pečatih, str. 227–235; Kotar: *Zbirka pečatov*, posebej uvodno razpravo J. Volčjaka, str. 8–71.

¹⁰⁵ KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_205_St/charter (dostop: 10. marec 2024).

¹⁰⁶ Npr. na listini s podelitvijo odpustkov za cerkev sv. Nikolaja v Strahinju z dne 5. avgusta 1450 v NŠAL 600, *Zbirka listin*, št. 335 (številčenje po Volčjak: *Listine*).

¹⁰⁷ Listini z dne 8. novembra 1328, KLA, Herrschaft Wasserleonburg, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/KLA-284/AT-KLA_284-B-290_St/charter (dostop: 10. marec 2024) in 28. oktobra 1329, KLA AUR, https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/AUR/AT-KLA_418-B-A_243_St/charter (dostop: 10. marec 2024).

¹⁰⁸ Listina v ARS, *Zbirka listin*, SI AS 1963/153. Fotografija pečata Preinfalk, Bizjak: *Turjaška knjiga listin*, sl. 34.

¹⁰⁹ Izjema je npr. koroboracija (pečat je odpadel) listine Sebastijana Nascimbena ob posvetitvi dveh oltarjev v samostanski cerkvi v Bistri z dne 20. junija 1499 v ARS, *Zbirka listin*, SI AS 1063/4926 (*nostrique oblongi sigilli*). Tu gre lahko tudi le za opozorilo na to, da je ta pečat drug kot tisti, s katerim je Nascimbena pečatil relikvije in ki je bil po vsej verjetnosti okrogel. Gl. o tem spredaj, k najdbi Nascimbenovega relikvijskega pečata na Ravnah na Koroškem in op. 92.

ohranjena pečata patriarhov Marka Barba in Dominika Grimanija sorazmerno majhna (premer ok. 20 mm) in da imata v sredini njun grb s kardinalskim klobukom. Glede na to lahko z veliko verjetnostjo sklepamo, da so bile s tema pečata pečatene tudi relikvije.

S tem lahko svoj prispevek k uporabi pečatov pri posvetitvah cerkva in oltarjev v srednjem veku na Slovenskem končamo. Sklepni odstavek naj bo le opozorilo na potrebo po ustreznih raziskavah srednjeveških pečatov v cerkvenem okolju, ki so v primerjavi z vladarskimi, s plemiškimi, z meščanskimi in mestnimi pečati še vedno na splošno zanemarjeni.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- ARS – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, Zbirka listin, SI AS 1063.
DOZA – Deutschordenszentralarchiv Wien/Dunaj, Zbirka listin.
GMK – Gorenjski muzej, Kranj, Zbirka listin nekdanjega kranjskega mestnega arhiva.
KLA – Kärntner Landesarchiv Klagenfurt/Celovec, zbirke listin AT-KLA 418, Allgemeine Urkundenreihe (AUR); AT-KLA 284, Herrschaft Wasserleonburg; AT-KLA 99-1 Se, Urkunden des Marktes Malborghet.
NŠAL – Nadškofijski arhiv, Ljubljana, Zbirka listin, NŠAL 101.
PAM – Pokrajinski arhiv, Maribor, Zbirka listin, SI PAM/0001.

LITERATURA

- Ambrožič, Matjaž: O cerkvenih pečatih z ozirom na relikvijska pečata v p. c. sv. Martina v Žirovnici. V: *Arhivi* 34 (2011), št. 2, str. 227–242.
Budinich, Cornelio: Spitzbogige Bauwerke in Istrien und in den angrenzenden Gebieten. V: *Jahrbuch der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege* 10 (1916), Beiblatt, str. 6–67.
Čipić Rehar, Marija: *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1501–2015*. Ljubljana: Nadškofija, 2016.
Čipić Rehar, Marija: *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana II.: brevi, župnije, uršulinke, prepisi listin*. Ljubljana: Nadškofija, 2018.
Egger, Rudolf: *Die Reisetagebücher des Paolo Santonino 1485–1487*. Klagenfurt: Kleinmayer, 1947.
Eubel, P. Conrad: *Hierarchia Catholica Medii Aevi* (druga izdaja), Vol. II. Münster: Libreria Regensbergiana, 1914.
Gruden, Josip: *Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije*. Ljubljana: Leonova družba, 1908.
Höfler, Janez: *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem: K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku* (elektronska izdaja). Ljubljana: Viharnik, 2016.
Höfler, Janez: *Oglejski generalni vikarji in drugi patriarhovi pooblaščenici na Slovenskem v poznem srednjem veku (1300–1353)* (1. elektronska izdaja). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 2022.
Hundsichler, Helmut: Pavel Santonino v Sloveniji (1486 in 1487): Stvarnost in mentaliteta v potopisu iz pozne gotike. V: *Zgodovinski časopis* 50 (1996), št. 2, str. 187–202.
Koblar, Anton: Izpiski iz stare ordinacijske knjige. V: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* VI (1896), str. 104–109.
Komatar, Franc: Kranjski mestni arhiv. V: *Jahresbericht des k. k. Kaiser-Franz-Joseph-Gymnasium in Krainburg für das Schuljahr 1913/14*, str. 3–24.

Kos, Dušan: *Zgodovina morale 2: Ljubezenske strasti, prevare, nasilje in njihovo kaznovanje na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo*. Ljubljana: Založba ZRC, 2016.

Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev*, zv. IV. Ljubljana: Leonova družba, 1915.

Kotar, Jernej: *Zbirka pečatov v Narodnem muzeju Slovenije*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2019.

Miklavčič, Maks: Premik kranjske meje ob spodnji Krki v 12. stoletju. V: *Hauptmannov zbornik*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1966, str. 131–142.

Paschini, Pio: *I vicari generali nella diocesi di Aquileia e poi di Udine*. Vittorio Veneto: Tip. del Seminario, 1958.

Paschini, Pio: *Storia del Friuli. Vol. III: dalla pace di Torino (1381) all'invasione francese (1797)*. Udine: Istituto delle edizioni accademiche, 1936.

Piazza, Katja: Cenni sull'amministrazione della diocesi di Aquileia a parte Imperii durante la guerra della Lega di Cambrai (1508–1516). V: *Oltre i confini. Scritti in onore di don Luigi Tavano per i suoi 90 anni*. Gorizia: Istituto di Storia sociale e religiosa, 2014, str. 133–142.

Preinfalk, Miha, Bizjak, Matjaž: *Turjaška knjiga listin 1*. Ljubljana: Založba ZRC, 2008.

Rubeis, Bernarso Maria de: *Monumenta Ecclesiae Aquilejensis Commentario historico-chronologico-critico*. Argentiae: (Giambattista Pasquali), 1740.

Schmidt, Ondřej: *John of Moravia between the Czech Lands and the Patriarchate of Aquileia (ca. 1345–1394)*. Leyden: Brill, 2019.

Simoniti, Primož: *Paolo Santonino: Popotni dnevniki (1485–1487)*. Celovec, Dunaj, Ljubljana: Mohorjeva družba, 1991.

Skitek, Vinko: *Guštanj in Kotlje skozi srednji in zgodnji novi vek*. Ravne na Koroškem: Zgodovinsko društvo za Koroško, 2019.

Torcsay, Kinga: Das Reliquienglas von Streitwiesen, NÖ. V: *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich* 13 (1997), str. 117–136.

Tušek, Mateja (ur.): *Sveti Jurij odpira duri: zbornik ob 500-letnici posvetitve cerkve sv. Jurija na Volči*. Poljane nad Škofjo Loko: župnija, 2019.

Valdemarin, Igino: La chiesa e la parrocchia dei Santi Ilario e Taziano di Gorizia. V: *Studi Goriziani XXIV* (1958), str. 145–216.

Vale, Giuseppe: *Itinerario di Paolo Santonino in Carinzia, Stiria e Carniola negli anni 1485–1487 (Codice Vaticano Latino 3795)*. Città di Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana, 1943.

Valentinelli, Giuseppe: Zur Geschichte des Patriarchats von Aquileia. V: *Notizenblatt. Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen*, IV. Jg. 1853 (1854), V. Jg. 1854 (1855) in VII. Jg. 1857.

Volčjak, Jure: Listina o posvetitvi podružnične cerkve sv. Nikolaja na Jeprci. V: Alenka Vodnik (ur.): *Od Jakoba do Jakoba: O krajih in ljudeh občine Medvode*. Medvode: Zgodovinsko društvo, 2006, str. 75–77.

Volčjak, Jure: *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1140–1500*. Ljubljana: Nadškofija, 2020.

Zadnikar, Marijan: *Hrastovlje: Romanska arhitektura in gotske freske*. Ljubljana: Družina, 1988.

Zahn, Joseph: *Austro-Friulana: Sammlung von Actenstücken zur Geschichte des Conflictes des Herzog Rudolfs IV. von Österreich mit dem Patriarchate von Aquileia 1358–1365*. Wien: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, 1877.

SPLETNI VIRI

Höfer, Rudolf K.: Die Siegel der Bischöfe der Salzburger Metropole: <https://gams.uni-graz.at/o:epis.la-29> (dostop: 31. januar 2024).

Monasterium.net: <https://www.monasterium.net/mom/fonds> (dostop: 25. marec 2024).

SUMMARY

ON THE USE OF SEALS IN THE DEDICATION OF CHURCHES AND ALTARS IN THE MIDDLE AGES IN SLOVENIA

The reason for this article is the discovery of the seal of the patriarch of Aquileia John of Moravia (1387–1394), which was used to seal the relics in the main altar of the filial church of St. Martin in Žirovnica near Radovljica, in 2009. The question arose whether the altar was really dedicated by the patriarch himself or only by his vicar-general, Henry of Wildenstein, the bishop of Trieste (1391–1394), by using the patriarch's seal. Only four relic seals from the Middle Ages have been discovered to date: the seal of John of Moravia, there is also the seal of Gotebold, the bishop of Pičan (mentioned in 1136 and 1142) in Žirovnica, as well as of the bishop of Pičan named Popon (the first of that name between 1185/1187 to 1202, the second between the years 1214 and 1220) in Velike Malence pod Gorjanci, the Bishop of Pičan Pascasius from Gračišče in Hrastovlje in Istria (in 1478) and the vicar-general bishop of Cunavia Sebastiano Nascimbeno in Ravne na Koroškem (in 1498). We can presume that the consecrators of the churches sealed both the records of dedication and the relics with their own seal, even though they typically sealed the relics with a different seal. Thus, an examination of the dedication records shows that those who had the status of vicar-general sealed them with their own seal, while others who did not have the status of vicar-general and were only visitors authorized by the patriarch, used the patriarch's seal. The last visitors, without the status of vicar-general, appeared late in Slovenia. The first was Pietro Carlo, the bishop of the diocese of Caorle, from 1485 to 1487, followed by the titular bishop of Corona, Hieronimo de Franciscis, from 1501 to 1507, and Daniele de Rubeis, bishop of the diocese of Caorle, from 1517 to 1523 and 1533 to 1536. They used the patriarch's seal for records of dedication, so we can assume that the relics were also sealed with this seal. Based on these findings, there is no reason to conclude that the church in Žirovnica was not dedicated by the patriarch personally. This must have happened in the spring or autumn of 1391, when John of Moravia travelled from Friuli to the Czech Lands. The reason, of course, was not the dedication of the church, but a visit to Count Friderik III. of Ortenburg at his Waldenburg castle near Radovljica, his supporter in the conflict with the Venetians. Friderik also used the patriarch's presence in Radovljica to dedicate the church in Žirovnica, which was in his domain.